

مولفه ها و شاخص های فرهنگی جامعه، یک مقاله مروری

لیلا مونسان^۱، آزاده سیاری فرد^۲، محسن پرویز^۳، مهدی کاموس^۴، فرساد نوری زاده^۵، لاله قدیریان^۶

^۱ کارشناس ارشد اپیدمیولوژی، مرکز تحقیق و توسعه سیاست‌های دانشگاه، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
^۲ استادیار، متخصص پزشکی اجتماعی و پیشگیری از بیماری‌ها، مرکز تحقیقات بهره برداری از دانش سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
^۳ دانشیار، متخصص فیزیولوژی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
^۴ نویسنده و پژوهشگر، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ایران
^۵ پزشک عمومی، مرکز رشد استعدادهای درخشان، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران
^۶ استادیار، متخصص پزشکی اجتماعی و پیشگیری از بیماری‌ها، مرکز تحقیقات سلامت مبتنی بر مشارکت جامعه، پژوهشکده کاهش رفتار پرخطر، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

نویسنده مسئول:

لاله قدیریان

چکیده

هدف: موضوع فرهنگ بحثی گسترده و بنیادین در ارتقا عرصه های مختلف علمی و عملی هر مجموعه بوده وساختار اجتماعی را به سوی رسیدن به اهداف آن مجموعه سوق می دهد. توسعه فرهنگ خود تابعی از رشد مولفه های فرهنگی است. بر این اساس مروری با هدف تعیین مولفه های اصلی و شاخص های فرهنگی انجام شد. روش کار: مطالعه در ۳ گام اصلی شامل: ۱. جستجوی متون خارجی و داخلی در پایگاه های اطلاعاتی ۲. تهیه لیست اولیه از مولفه ها و شاخص ها ۳. ادغام و دسته بندی مفاهیم و نهایی کردن مولفه ها، زیر مولفه ها و شاخص ها طی جلساتی با حضور افراد کلیدی در حوزه فرهنگ انجام شد.

یافته ها: نتایج در ۶ مولفه ۱۶، زیر مولفه و ۷۷ شاخص دسته بندی شد. مولفه های اصلی فرهنگ شامل: اقتصادی، سیاستی-حاکمیتی، پویایی و ارتباطات اجتماعی، ارزش های فرهنگی، حقوقی-اخلاقی و دینی بود.

نتیجه گیری: مولفه های حاضر، دربرگیرنده ابعاد گسترده فرهنگ در اسناد معتبر خارجی و داخلی است. چنین دسته بندی جامعی از مفاهیم فرهنگی، میتواند تصویر روشن تری از موضوع فرهنگ ارائه نموده و در راستای سیاستگذاری ها و مدیریت فرهنگ، جهت ارتقا هر یک از مولفه های آن، کمک کننده باشد.

کلمات کلیدی: فرهنگ، مولفه فرهنگی، شاخص فرهنگی.

مقدمه

فرهنگ، از مفاهیم بنیادین در متن یک جامعه است که علاوه بر نقش حفظ و تعالی ارزش‌ها، به ارتقا کیفیت در حوزه‌های مختلف نظری و عملی کمک نموده و ساختار اجتماعی منسجمی را بسوی اهداف سوق می‌دهد. میتوان گفت هرگونه حرکت و تغییر و تحول در جوامع تنها از طریق شناخت فرهنگ آن امکانپذیر می‌باشد (۱). تایلور مردم‌شناس انگلیسی فرهنگ را مجموعه پیچیده‌ای از دانش‌ها، هنرها، افکار، اعتقادات، قوانین، سنت‌ها و بطور خلاصه کلیه آموخته‌ها و عادات یک انسان به عنوان عضو جامعه معرفی می‌کند (۲). در شناخت واژه فرهنگ از دیدگاه علوم مختلف، نظیر جامعه‌شناسی و روانشناسی تعاریف متعددی وجود دارد (۳). برخی از صاحب‌نظران "مرسوم بودن و رواج یافتگی یک امر در یک جامعه" را نقطه اشتراک مناسبی برای مفاهیم فرهنگی دانسته‌اند. امری که، تحت عنوان یکی از مقولات باور، نگرش علاقه و گرایش، رفتار شخصی و آیین اجتماعی در نظر گرفته شده است (۴). حقیقت امر آن است که مقوله فرهنگ، دامنه‌ای بسیار گسترده داشته به گونه‌ای که جوامع گوناگون از منظرهای متعدد به آن پرداخته و مولفه‌ها و ابعاد مختلفی را در آن حوزه مدنظر قرار داده‌اند. این مولفه‌ها در طیف گسترده‌ای از حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، تاریخی، مذهبی، حقوقی، ادبی و هنر قرار داشته که با توجه به شرایط موجود سیاست‌های جاری بدان پرداخته شده است (۵-۸).

در بررسی اسناد فرهنگی، سند فرهنگی یونسکو از منابعی است که تاکنون جوامع متعددی برای تعیین شاخص‌های فرهنگی خود آنرا به عنوان الگویی مورد استناد قرار داده‌اند (۵-۸). یونسکو از سال ۱۹۹۶ طی سالهای متمادی، گزارش‌هایی در خصوص ابعاد و شاخص‌های فرهنگی داشته است که به مرور زمان شاخص‌ها بازبینی و اصلاح شده‌اند. سند فرهنگی یونسکو در سال ۲۰۰۴، سندی نهایی بود که پس از ویرایش گزارش‌های سالهای قبل، در ۷ مولفه اصلی و مجموعاً ۲۲ شاخص تدوین شد. مولفه‌ها شامل: اقتصاد، آموزش، حاکمیت، مشارکت اجتماعی، برابری جنسیتی، ارتباطات و میراث فرهنگی بودند (۵ و ۹). در سطح کشوری نیز، شورای عالی انقلاب فرهنگی شاخص‌های فرهنگی متعددی را برگرفته از مولفه‌های فرهنگی سازمان یونسکو و نیز با احتساب شرایط بومی تعیین نموده است (۵ و ۱۰-۱۲). علاوه بر آن، در گزارشات متعددی، شاخص‌های فرهنگی در سطوح محدودتر مانند دانشگاه‌ها معرفی شده است (۱۳-۱۴).

بر اساس متون فرهنگی موجود برخی از مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی عمومی‌تر بوده و در جمعیت‌های مختلف مشترکند. بعبارت دیگر گاه مفاهیم و اسلوب فرهنگی فراتر از حد و مرز یک قوم، نژاد یا جمعیت خاص بوده و از نظر عموم جایگاهی ارزشمند داشته و قابل تایید گروه بزرگی از انسانهاست، ولی برخی دیگر وابسته به منطقه و شرایط خاص بومی هستند و بیشتر بازتابی از اولویتها و مسائل مطرح در هر جامعه می‌باشند. امه سه زر نیز بعنوان یک فعال اجتماعی تعین فرهنگ را در "جوه خاص قومی، ملی و نژادی" میدانند. بر اساس این دیدگاه ملیت و نژاد، به نوعی بر وجه اختصاصی و بومی فرهنگ تاکید دارد (۱۵). بنابراین، شناخت و تعیین گستردگی و یا حدود و قصور مولفه‌های فرهنگی مسئله بسیار مهمی است. چراکه ارزیابی روشن از وضعیت فرهنگ و رشد و شکوفایی آن، از طریق شناخت و شفاف‌سازی مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی امکانپذیر است.

شناخت مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی و دسته‌بندی الگوهای موجود با نگاهی جامع بر متون میتواند گامی مهم در ارزیابی‌های فرهنگی و بهبود کیفیت زیرساخت‌های ارزشی در جامعه باشد. مطالعه مروری حاضر نیز با طرح این سوالات که دامنه فرهنگ در چه ابعادی گسترده شده است؟ و مولفه‌ها و شاخص‌های مطرح فرهنگی کدامند؟ به منظور تعیین و ارائه دسته‌بندی مولفه‌های اصلی و شاخص‌های فرهنگی انجام شد.

روش پژوهش

این مطالعه با مروری جامع بر مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی در ۳ گام اصلی به شرح زیر انجام شد:

گام اول: جستجوی متون و منابع داخلی و خارجی: جستجوی متون و منابع داخلی و خارجی موجود به منظور استخراج مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی با استفاده از موتور جستجوی گوگل در پایگاه‌های اطلاعاتی، SID، Magiran، Scopus، Google Scholar، Iranmedex، Google انجام شد.

واژگان کلیدی انگلیسی شامل: Culture-Cultural indicators-Cultural attributes- Heritage و واژگان کلیدی فارسی شامل: مولفه فرهنگی، شاخص فرهنگی، هویت فرهنگی بود.

گام دوم: تهیه لیست اولیه از مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی: در این گام لیست اولیه‌ای از مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی تهیه شد. تمامی مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی موجود در متون داخلی و خارجی توسط دو نفر از محققین اصلی مطالعه بطور جداگانه

مرور و استخراج شد. در مرحله بعد پس از حذف موارد تکراری و ادغام، فهرست جامعی از کلیه مولفه های موجود و شاخص های اصلی فرهنگی بدست آمد.

گام سوم: نهایی نمودن مولفه های اصلی و شاخص های فرهنگی:

در این مرحله نیز طی ۷ جلسه دو ساعته با حضور ۵ تا ۷ نفر از افراد کلیدی در حوزه فرهنگی از سازمان های مختلف مولفه ها و شاخص های موجود مرور و باز بینی شد. در این مرحله اسناد بالادستی مانند نقشه علمی کشور، کتب فرهنگی و مستندات بومی موجود نیز به منظور تکمیل شاخص ها معرفی و مرور شد. در نهایت پس از ادغام و دسته بندی، مفاهیم در ساختاری مشخص در قالب سه بخش مولفه ها، زیر مولفه ها و شاخص های فرهنگی ارائه گردید. در مولفه ها موضوع گسترده فرهنگ از جنبه های مختلف مدنظر قرار گرفت. در زیر مولفه ها و شاخص ها، به جزئیات ذیل هر مولفه پرداخته شد.

یافته ها

مولفه و شاخص های فرهنگی با مرور ۷ سند جامع فرهنگی و ۱۵ مورد از مطالعات و گزارشات مرتبط فرهنگی استخراج شد. از میان ۷ سند، ۶ سند خارجی شامل: ۲ سند یونسکو و اسناد استرالیا، نیوزلند، هنگ کنگ و پروژه گسترده GSS (General Social Surveys) آمریکا است که خود شامل گزارشات بدست آمده از بررسی های متوالی (۳۰ مطالعه) از سال های ۱۹۷۲ تا ۲۰۱۴ است که در قالب یک Codebook تلفیق و تجمیع شده است.

فهرست اولیه ابعاد و مولفه های فرهنگی شامل: توسعه اقتصادی، اشتغال، آموزش، حاکمیت، مشارکت اجتماعی، ارتباطات، مذهب، میراث فرهنگی، ارزش های فرهنگی، هویت فرهنگی، تنوع فرهنگی، انسجام اجتماعی، خلاقیت و سازندگی، سرمایه سازمانی، سرمایه اجتماعی، سرمایه انسانی، سرمایه فرهنگی، مبانی اخلاقی و اخلاق جهانی، نشاط فرهنگی، آزادی و برابری بود. ذیل هر مولفه شاخص های متعددی به منظور ارزیابی وضعیت فرهنگ در نظر گرفته شده بود.

پس از دسته بندی مفهومی، یافته ها در قالب ۶ مولفه، ۱۴ زیر مولفه و ۷۷ شاخص نهایی شد. مولفه های اصلی فرهنگ شامل: اقتصادی، سیاستی حاکمیتی، نشاط و مشارکت اجتماعی، ارزش های فرهنگی، حقوقی اخلاقی، دینی بود. پدیده ترین مولفه با ۶ زیر مولفه مربوط به مولفه اجتماعی فرهنگ بود و سایر مولفه ها هر یک در دو زیر مولفه دسته بندی شدند. شاخص های اصلی مولفه ها به ترتیب شامل: ۱۶ شاخص اقتصادی، ۸ شاخص سیاسی-حاکمیتی، ۴۱ شاخص پویایی و ارتباطات اجتماعی، ۷ شاخص ارزش های فرهنگی، ۵ شاخص حقوقی-اخلاقی و ۷ شاخص دینی بود. جدول زیر موضوع فرهنگ را در مولفه، زیر مولفه و شاخص های اصلی نشان می دهد.

جدول ۱. مولفه، زیر مولفه و شاخص های اصلی فرهنگی

مولفه ها	زیرمولفه ها	شاخص ها
اقتصادی	۱. بودجه و هزینه فرهنگی	✓ سهم صنایع و فعالیت های فرهنگی در GDP (۸۵ و ۱۱)، حمایت مالی بخش دولتی و خصوصی فعالیت های فرهنگی (۸۰۶)، سهم اعتبارات پژوهشی فرهنگی به کل اعتبارات پژوهشی (۱۰)، گرنت های فرهنگی برای اقلیت ها (۷)، بودجه NGO ها در حوزه فرهنگ (۸)، سهم یارانه کالاها و خدمات فرهنگی (۱۰)، هزینه فرهنگی خانوار (۸۵)، هزینه توریسم (۶)
	۲. اشتغال و نوآوری	نیروی انسانی و سوابق کار فرهنگی (۲۵ و ۲۱ و ۷)، اشتغال در مشاغل خلاق (۷ و ۲۳)، تولید کالا و خدمات فرهنگی (۹ و ۱۱ و ۱۴ و ۲۳ و ۲۵)، درآمد مشاغل خلاق (۷)، درآمد صنایع فرهنگی (۶-۷)، واگذاری مدیریت مراکز فرهنگی به بخش های غیر دولتی (۱۰)، رقابت پذیری صنایع فرهنگی (۱۶)، ارزش گذاری نوآوری ها و فعالیت های سازنده (۶ و ۸ و ۲۳-۲۴)
سیاستی - حاکمیتی	۱. تدوین سیاست ها و پشتیبانی فرهنگ	✓ تدوین چارچوب استاندارد برای فرهنگ (۲۵ و ۱۴ و ۵)، برخورداری از نظام برنامه ریزی راهبردی (۲۵ و ۱۴)، نیازسنجی و تقویت زیرساخت ها، برنامه ها و فعالیت های فرهنگی (مانند: ارتقا فرهنگ مطالعه عمومی، تقویت مراکز آموزشی و پژوهشی فرهنگی، ارتقا توانمندی های افراد و ایجاد تسهیلات برای جذب نخبگان فرهنگی) (۵ و ۱۰ و ۱۲ و ۱۴ و ۱۵ و ۲۳ و ۲۵)، نظارت و ارزیابی برنامه ها (۲۵)، اهتمام به قومیت ها و اقلیت ها و تنوع فرهنگی (۷ و ۱۰ و ۱۴ و ۱۷ و ۲۵)
	۲. آموزش و پژوهش در حوزه فرهنگ	✓ آموزش فرهنگی (مانند: آموزش زبان، مهارت های فنی، مدیریتی، مبانی دینی، هنر، ادبیات، اخلاق، ارتباطات، حقوق، مهارت های زندگی و سلامت) (۵-۶ و ۸ و ۱۲ و ۲۳-۲۴)، بازنگری و روزآمدسازی محتوا و روش های آموزش، پژوهش و تقویت عملکرد مبتنی بر شواهد (۲۳)، پژوهش فرهنگی (مانند: تولید مقاله در حوزه هنر، ادبیات، مبانی دینی) (۱۱ و ۱۲ و ۱۴ و ۲۵)
پویایی و ارتباطات اجتماعی	۱. مراکز و فضاهای فرهنگی	کانون ها و انجمن ها (۱۳ و ۱۰)، رسانه و خبرگزاری ها (۱۰-۱۳)، کتابخانه ها، کتابفروشی ها، دفتر انتشارات، مطبوعات و چاپخانه ها (۱۱-۱۳)، مراکز مجازی (۱۱)، سینما و تئاتر (۵)، نمایشگاه (۱۸)، اماکن مذهبی (۱۱ و ۲۵)
	۲. چاپ /انتشار محصولات فرهنگی	✓ فایل های صوتی - تصویری (۸)، کتاب، مقاله و مستندات (تالیف، ترجمه، کتب موجود و امانت داده شده) (۹-۱۳ و ۱۹)، روزنامه ها و مطبوعات (۹-۱۰ و ۱۹)، مجلات/ نشریات (۹ و ۱۱ و ۱۴ و ۱۹)
	۳. برنامه های فرهنگی و مشارکت در فعالیت ها	✓ پرداختن فرد به فعالیت هایی چون: هنر (هنر تجسمی، صنایع دستی، نقاشی، موسیقی، نمایش، تئاتر و سینما) (۸-۱۱ و ۱۸ و ۲۷ و ۲۸)، بازی، تفریح و اردو (۱۴ و ۱۸ و ۲۵ و ۲۸)، نویسندگی و مطالعه آزاد (۲۸-۲۷ و ۱۸ و ۱۰) ورزش (همگانی/ انفرادی/ رقابتی) (۹ و ۱۰ و ۱۸ و ۲۷-۲۸)، بازدید از موزه و نمایشگاه (۱۰ و ۱۸ و ۲۷)، امور خیریه (۱۸) ✓ عضویت و مشارکت در گروه ها: انجمن ها و کانون ها (مانند: گروه های ملی، مذهبی، ادبی، هنری) (۹-۱۰ و ۱۴ و ۱۶ و ۲۵ و ۳۰)، اصناف و اتحادیه ها (۱۸) ✓ برگزاری برنامه ها: تورها و اردوها (۱۸ و ۶)، نمایشگاه ها (۱۰ و ۶)، کنسرت ها (۶)، جشن ها/ جشنواره ها، همایش ها (۵ و ۹ و ۱۰ و ۲۳)، مسابقات (۱۸)، کرسی های آزاداندیشی و نقد (۱۱ و ۱۴ و ۲۳ و ۲۵)
	۴. بکارگیری علوم کامپیوتر و اینترنت	✓ برخورداری از رایانه (۱۰)، بازدید سایت های فرهنگی به منظور: ارتباطات مجازی، کسب اطلاع، یادگیری مجازی و دانلود های فرهنگی (۵ و ۱۸ و ۲۷-۲۸)
	۵. فعالیت رسانه ها	✓ رسانه های بومی (۱۰ و ۱۹)، رسانه های بین المللی (۹-۱۰)، کاربران رسانه های صوتی تصویری و رسانه های مکتوب (۱۰ و ۱۸)، تنوع زبان رسانه ها (۹)، تنوع محتوای فرهنگی

رساله ها (۷ و ۹ و ۱۶)		
مهارت زندگی ، سلامت جسمی و روانی (۹ و ۱۱ و ۱۸ و ۲۴-۲۵)، وضعیت ازدواج (۱۸)، وضعیت مالی و شغل (۵ و ۸ و ۱۸ و ۲۴-۲۵ و ۲۷)	۶. کیفیت زندگی و احساس خوشبختی اجتماعی	
توجه به تاریخ، ادبیات و زبان بومی (۷ و ۹ و ۲۳)، گفتمان فرهنگی (۹)، برگزاری برنامه‌های ملی و آشنایی با مفاخر (۲۳ و ۱۴)، تقویت هویت ملی در فضای مجازی (۲۳)، تشویق نظریه پردازان و جوایز و افتخارات کسب شده فرهنگی (۴ و ۲۳)، ارتباطات بین المللی در حوزه فرهنگ (مانند: ترجمه و انتشار آثار به زبان های مختلف) (۶ و ۲۳)	۱. هویت ملی و فرهنگی	ارزش های فرهنگی
استاندارها و ایمنی مجموعه های فرهنگی هنری (۵-۷ و ۹ و ۱۱ و ۱۶)	۲. حفظ میراث فرهنگی	
✓ اعتقاد و پایبندی به مبانی حقوقی: آزادی، برابری و عدم تبعیض قومی، نژادی و جنسیتی (۹ و ۱۰ و ۱۲ و ۱۶ و ۱۸ و ۲۴)، میزان تخلفات (اعم از رشوه، عدم مجوز و محصولات تقلبی و...) (۸ و ۱۱)، تدوین قوانین فرهنگی (مانند: نظام ثبت حقوقی آثار هنری و قوانین جهت تقویت کرسی های نظریه پردازی) (۲۳)	۱. حقوق	حقوقی- اخلاقی
اعتقاد و پایبندی به مبانی اخلاق فردی (۱۰ و ۱۸ و ۲۳ و ۲۵)، رعایت اخلاق حرفه ای و سازمانی (۲۲-۲۳ و ۲۵)	۲. اخلاق	
میزان اعتقاد به خدا، بهشت، جهنم، شیطان، زندگی پس از مرگ، معجزات نگرش در مورد دین و رهبرانشان (۱۸)، میزان اهتمام به رعایت احکام دینی (۱۰ و ۱۲ و ۱۴ و ۲۳ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۹)، مطالعه مستندات دینی (کتب دینی و ادعیه) (۱۱)	۱. اعتقاد و پایبندی به مبانی دینی	دینی
برگزاری مراسم مذهبی و ترویج آموزه های دینی (۱۰-۱۲ و ۱۸ و ۲۳)، مشاوره و پاسخگویی به سوالات اعتقادی (۱۸)، فعالیت مراکز مذهبی به عنوان پایگاه فرهنگی (۲۳)، بحث و نقد در زمینه های اعتقادی (۱۱)	۲. برنامه های دینی	

بحث

این مرور، با استخراج ابعاد گوناگون فرهنگ در قالب سه بخش مولفه، زیر مولفه و شاخص، موضوع گسترده فرهنگ را در قالبی مشخص دسته بندی و ارائه کرد. دسته بندی مولفه های فرهنگ در ۶ حوزه: اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، ارزش فرهنگی، حقوقی- اخلاقی و دینی بر اساس مفاهیم اصلی و تجمیع تمام ابعاد موجود در مستندات فرهنگی مرور شده انجام شد.

در سند فرهنگی یونسکو، ۷ بعد اقتصادی، آموزش، حاکمیت، مشارکت اجتماعی، برابری جنسیتی، ارتباطات و میراث فرهنگی مد نظر قرار گرفت. این ابعاد با دسته بندی مطالعه حاضر از مولفه های فرهنگ، همپوشانی داشت اما بعد معنوی و یا دینی در ابعاد اصلی آن مدنظر قرار نداشت. برخی از شاخص های اصلی این سند نیز شامل سهم فعالیت های فرهنگی از درآمد ناخالص ملی، اشتغال، آموزش، ادبیات و زبان، چارچوب و زیرساخت های فرهنگی، مشارکت جامعه در حاکمیت فرهنگی، مشارکت در فعالیت های فرهنگی، پذیرش سایر فرهنگ ها، حق آزادی در بیان و حفظ میراث فرهنگی بود (۵). در سند فرهنگی استرالیا، تمرکز ابعاد فرهنگی بر ۳ مولفه اصلی توسعه اقتصادی، ارزش فرهنگی و تعاملات اجتماعی بود. مواردی از شاخص های اعلام شده تحت مولفه ها شامل حمایت های مالی در زمینه فرهنگ، صنایع فرهنگی و توریسم، نوآوری، مشارکت و کارهای داوطلبانه فرهنگی هنری و آموزش بود (۶). مولفه های فرهنگی نیوزلند نیز در ۵ دسته اشتغال فرهنگی، توسعه اقتصادی، هویت فرهنگی، تنوع، انسجام اجتماعی قرار داشت که نشانی از اهمیت بعد تنوع فرهنگی، انسجام ملی و اجتماعی و اقتصاد بود. شاخص های فرهنگی در مواردی چون تولیدات بومی، هویت ملی و حفاظت از میراث فرهنگی، فعالیت فرهنگی اقلیت ها، گزنت های فرهنگی برای اقلیت ها ذکر شد. آنچه در شاخص ها بیشتر نمایان بود تاکید بر حقوق گروه های اقلیت و محتوای بومی بود (۷).

در مطالعه حاضر، در حوزه مولفه اقتصادی، دو زیر مولفه بودجه و اشتغال و نوآوری مدنظر قرار گرفت و سهم صنایع و فعالیت های فرهنگی از در و نیز اشتغال در صنایع خلاق و نوآور، از شاخص های مورد استناد در اسناد متعدد فرهنگی در این حوزه بودند (۵-۷). همچنین نسبت بودجه فرهنگی به کل بودجه عمومی و یارانه اختصاص یافته به کالاها و خدمات فرهنگی از جمله شاخص های اقتصادی موجود در سند بومی شورای عالی انقلاب فرهنگی بودند (۱۰-۱۱).

در مولفه سیاستی حاکمیتی نیز تدوین سیاست های فرهنگی و حاکمیت آموزش و پژوهش در حوزه فرهنگ دو زیر مولفه اصلی بود. تقویت زیرساخت ها و برنامه های فرهنگی و اهتمام اقوام و اقلیت ها به منظور تنوع یکپارچگی فرهنگی از جمله شاخص های مهم در سیاست گذاری فرهنگی بر مبنای متون بود (۵، ۷، ۱۷-۱۸). در گزارشی از مولفه های فرهنگی هند از مشخصات بنیادین فرهنگ در هند توجه به بعد تنوع و در عین حال یکپارچگی فرهنگی در حوزه های مختلف از جمله تنوع و یکپارچگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی، زبان، نژاد و مذهب ذکر شد (۱۷).

در مولفه پویایی و ارتباطات اجتماعی که از پر ابعادترین مولفه ها شناخته شد نیز ۶ زیر مولفه مراکز فرهنگی، فعالیت های فرهنگی و مشارکت اجتماعی، بکارگیری اینترنت، رسانه ها و کیفیت زندگی مدنظر قرار گرفت. بحث پویایی اجتماعی و نشاط فرهنگی از مفاهیم اصلی این بخش بود که شامل رنج گسترده ای از همکاری ها و فعالیت های فردی و گروهی بصورت داوطلبانه یا برنامه ریزی شده مانند پرداختن به انواع ورزش، تفریح، سفر، هنر، استفاده از انواع رسانه و نیز انتشار محصولات فرهنگی بود. طی مطالعه ای که به منظور سنجش سرمایه اجتماعی در استان اصفهان در سال ۱۳۹۰-۹۱ انجام شد، مولفه هایی چون مشارکت، انسجام و حمایت اجتماعی، همکاری و ارزش های زندگی، به عنوان موثرترین فاکتورهای سرمایه اجتماعی شناخته شدند (۳۰). این ابعاد با مطالعه حاضر همخوان بود. همچنین بر اساس گزارشات پروژه GSS، پویایی و بعد اجتماعی فرهنگ با توجه به جنبه های نشاط و شادابی فردی و نیز مشارکت و همکاری اجتماعی مورد توجه قرار داشت (۱۸).

مولفه ارزش های فرهنگی نیز بر پایه دو مفهوم ارزشی شامل هویت ملی و میراث فرهنگی دسته بندی شد. در بخش هویت نیز گفتمان فرهنگی میان اقوام و ملل و ارتباطات حوزه بین الملل جهت اشاعه فرهنگ از شاخص های پر اهمیت این بخش بود. بحث زبان و ادبیات نیز از موارد مورد توجه این بخش بود. از دیدگاه فرهنگی زبان وسیله ارتباط بوده که علاوه بر اهمیت آن در حفظ یکپارچگی و هویت مستقل ملی، از منظر هویت فراملی نیز مورد توجه و تاکید است (۳۱). اسنادی مانند سند یونسکو و نیوزلند نیز موید این نکته بود و از اسناد داخلی نیز تاکید بر هویت ملی و گفتمان فرهنگی در نقشه جامع علمی کشور مسئله ای برجسته بود (۷ و ۲۳). همچنین سایت شبکه جهانی آژانس های فرهنگی و انجمن های هنری (The International Federation of Arts Councils and Culture Agencies) پایگاهی با عضویت بیش از ۸۰ کشور از آمریکا، آسیا، آفریقا، اروپا با چشم انداز ایجاد جهانی مهد فرهنگ و هنر با مشارکت مردم و دولت ها می باشد. ارائه خدمت این پایگاه ایجاد بستری برای ارتباطات بین المللی فرهنگ از طریق اقداماتی چون: شبکه سازی (Networking)، تحقیق و توسعه، ظرفیت سازی و حمایت طلبی است (۳۲).

در خصوص مولفه های حقوقی- اخلاقی و دینی، بخش عمده شاخص ها مربوط به مباحث اعتقاد و نیز پابندی به اصول مطرح شده در هر مولفه بود. "تحولات فکری، بینشی و رفتاری" یکی از مولفه های اصلی سند فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی بود که در بخشی از آن به موضوع اعتقاد و پابندی به مبانی اخلاقی، حقوقی و دینی پرداخته شد (۱۰-۱۱). یونسکو نیز در سند خود بر مباحث اخلاق و حقوق، نظیر آزادی در تعیین سرنوشت، آزادی بیان، برابری جنسیتی، حقوق بشر و حقوق اقلیت ها تاکید داشت (۵ و ۹). در مطالعه پیوست فرهنگی کشور نیز علاوه بر مفاهیم آزادی که تحت عنوان شاخص دنیایی آباد و آزاد، شاخص معنویت گرایی نیز مد نظر قرار گرفت (۳۳). در این مطالعه سعی شد تا بر اساس اسناد مورد بررسی تمامی ابعاد یا مولفه های اصلی فرهنگ جمع آوری و با دسته بندی مفهومی معرفی شود. بستر شاخص های ارائه شده در این مطالعه بر چهار رکن اصلی شامل ظرفیت ها و زیرساخت های فرهنگی، کالاها و محصولات فرهنگی، اعتقادات فرهنگی و نیز فعالیت ها و رفتارهای عینی در حوزه فرهنگ بود.

نتیجه گیری

جوامع گوناگون از منظرهای متعدد به موضوع فرهنگ پرداخته و مولفه های مختلفی را در نظر داشتند. ۶ مولفه فرهنگی حاضر، دربرگیرنده تمامی ابعاد گسترده فرهنگ در اسناد معتبر خارجی و داخلی بود که با جزئیات و به شکلی ساختاریافته در زیرگروه ها ارائه شد. چنین دسته بندی جامع از مفاهیم فرهنگی در قالب ساختاری مشخص از مولفه ها، زیرمولفه ها و شاخص ها، میتواند تصویر روشن تری از موضوع فرهنگ برای شناخت هر چه بهتر آن ارائه نموده و نیز گامی مثبت در راستای سیاستگذاری ها و مدیریت فرهنگ، جهت ارتقا هر یک از مولفه های فرهنگ باشد.

منابع و مراجع

۱. عسگریان م، مفهوم شناسی فرهنگ سازمانی، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس. سال ششم، شماره ۲۴، ۱۳۸۸. ص ۱۰۱-۱۲۴.
۲. روح‌الامینی، محمود، زمینه فرهنگ‌شناسی تألیفی در انسان‌شناسی فرهنگی و مردم‌شناسی، عطار، ص ۱۷-۱۸.
۳. درباره تعریف فرهنگ بیش از ۱۶۱ تعریف جمع آوری شده است «دکتر مهدی ناظمی اردکانی، مقاله مبانی مهندسی و مدیریت فرهنگی سازمان ها. نشریه راهبرد راه. شماره ۲۰، زمستان ۸۸، ص ۲۴۶.
۴. مدیریت فرهنگی، قسمت اول، مفهوم فرهنگ و عناصر آن، پایگاه اطلاع رسانی بیان معنوی (bayanmanavi.ir)، ص ۱-۵.
5. UNESCO. Culture for development indicators, The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014.
6. Council CM. Vital signs: Cultural indicators for Australia (consultation draft). 2012.
7. mō Aotearoa TA. Cultural Indicators for New Zealand. 2009.
8. Hong Kong Arts Development Council. Kong arts & cultural indicators. International Intelligence on Culture in association, Cultural Capital Ltd and Hong Kong Policy Research Institute, 2005 .
9. UNESCO N. Towards a UNESCO culture and development indicators suite, Working document prepared by the UNESCO Secretariat based on expert contributions, 2010.
۱۰. شورای عالی انقلاب فرهنگی، شاخص های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۲.
۱۱. شاخص های کلان فرهنگ عمومی فرهنگی، شورای عالی فرهنگی وزارت ارشاد، مصوب جلسه ۴۶۵ شورای فرهنگ عمومی، ۱۳۸۶، <http://pcci.farhang.gov.ir/fa/desision/desision86/shakhes>.
۱۲. کارگروه تدوین شاخص های فرهنگی، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، «شاخص های راهبردی، ابعاد و مؤلفه های فرهنگی»، ۱۳۸۹. ویرایش سوم، ص ۱-۵۱.
۱۳. ترکانلوا، خادمی ز، حصاری م، حسینی سا، بررسی و اولویت بندی شاخص های فرهنگی در دانشگاه با استفاده از مدل DEMATE.
- (مطالعه موردی: موسسه آموزش عالی بینالود مشهد مقدس). کنفرانس بین المللی حسابداری، اقتصاد و مدیریت مالی، ۱۳۹۳. ص ۱-۱۳.
۱۴. دانشگاه علم و صنعت، دفتر نظارت و ارزیابی. عملکرد در حوزه دانشجویی و فرهنگی. گزارش عملکرد دانشگاه طی برنامه چهارم توسعه، <http://www.iust.ac.ir/find.php?item=66.8389.11093.fa>. ۱۳۸۷.
۱۵. تاریخ تمدن علی شریعتی، ج ۱/۱۴.
16. Habil, Michael Hoelscher. Indicator framework for culture and democracy. CULTURE AND DEMOCRACY . A FIRST DRAFT. 2014. P:1-51.
17. Anand. 15 Fundamental characteristics of Indian culture. 2017. <http://www.yourarticlelibrary.com/culture/15-fundamental-characteristics-of-indian-culture/47129/>
18. Smith TW, Marsden PV, Hout M. General Social Survey, 1972-2010 [Cumulative File]. ICPSR31521-v1. Storrs, CT: Roper Center for Public Opinion Research, University of Connecticut. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributors]. 2011:08-5.
۱۹. استانداری کردستان، گزیده شاخص ها و نماگرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان کردستان. <http://www.ostan-kd.ir/Default.aspx?TabID=35>
۲۰. تقوایی مسعود، فائدرحمتی صفر، "تحلیل شاخص های توسعه فرهنگی استان های کشور"، ۱۳۸۵. ص ۱۱۷-۱۳۲.
۲۱. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. کارنامه فرهنگی، سایت درگاه فرهنگی، <http://www.dnva.ir>. ۱۳۹۵.
۲۲. باقی نصرآبادی علی، سلیمانی مجید، "نقش فرهنگ سازمانی در تعالی اخلاق حرفه ای در سازمان ها (مطالعه موردی سازمان های پژوهشی استان قم)"، ۱۳۹۲، ص ۸۷-۱۰۲.
۲۳. سند نقشه جامع علمی کشور ۱۳۹۰، ص ۳-۴۰.
۲۴. نقشه جامع علمی سلامت، ص ۲-۴۰.
۲۵. خواجه سروی غ، علی احمدی ع، معینی ع، دزفولی م. طراحی و اجرای مدل عمومی ارزیابی پیشرفت فرهنگ ی، اجتماعی در دانشگاهها. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره پنجم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۱، ص ۲۳-۴۱.
۲۶. کتاب پوشش و حجاب در زندگی روزمره زنان تهران، پیوست پرسشنامه، ص ۱۵۵-۱۶۱.
۲۷. پرویز غفوری. بررسی میزان مصرف محصولات فرهنگی در بین شهروندان تهرانی و تبریزی. پژوهشگاه فرهنگ و هنر. وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۵۹-۱۸۳.
۲۸. دکتر احمد رجب زاده. رفتارهای فرهنگی ایرانیان. موج دوم. ۱۳۸۲. ص ۵-۳۰۶.
۲۹. گزارش یافته های پیمایش ملی دینداری ایرانیان، پرسشنامه پیوست ۴. ص ۲۶۶-۲۷۲.
۳۰. قاسمی، فائق س، آرمین. سنجش سرمایه اجتماعی و سطح بندی آن در طبقات مختلف مناطق ۱۴ گانه شهر اصفهان در سال ۹۱-۱۳۹۰. www.ijer.ir. Aug 22;5(3):7-30. ۲۰۱۲.

۳۱. اجلالی پ. جهانی شدن و زبان فارسی: نکاتی درباره ی برنامه ریزی زبان ملی. مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۸، ۱۳۹۳، (۳)، ص ۶-۲۷.
32. The International Federation of Arts Councils and Culture Agencies ، <http://ifacca.org/en>.
۳۳. صالح الدین قادری. شاخص ها و متغیرهای پیوست فرهنگی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت: عملیاتی کردن این شاخص ها برای انجام پژوهشهای میدانی. دو فصلنامه پیشرفت الگوی اسلامی و ایرانی، ۱۳۹۲، ص ۱-۲۴.

